

ԵՏՈՒՄԱՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՊՈՍՏՄՈՂԵՆԻԻԶՄԻ
ՓԻԼՍՈՓԱՅԻՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ա.Գ. Հակոբյան

Ժամանակակից գիտական ճանաչողության մեջ կարևորվող նոր սկզբունքների մի մասն ձևավորվել է պոստմոդեռնիզմի ազդեցությամբ: Պոստմոդեռնիզմը դարձել է արևմտյան մշակույթի յուրահատուկ այցեքարտը: Նրա ամսմանը հանդիմանող առանձնահատկությունը հակասցիենտիստական դիրքորոշումն է, բացասական վերաբերմունքը ընդհանուր ասման առաջին աստիճանի արժանիքների նկատմամբ:

Պոստմոդեռնիստները շոշափում են Արևմտքի նտարքայությանը և ներմիջոցառող քաղաքակրթությանը պայմանավորված աշխարհայացքային հիմնախնդիրների Բանականության տեսանկյունից հավանությունների անկարողությունը գիտապաշտությանը գիտատեխնիկական առաջընթացի հետևանքով առաջացած հիստորիայությունը, եզրակացնելով, որ ստիպում են վերագնահատել արտակրոնական և կրոնական հոմոմոդեռնիստական հայեցակարգերի հաստատումն արժեքները:

Պետք է նշել, որ պոստմոդեռնիստների ստեղծագործություններին նվիրված վերջին հայրենական հետազոտություններ և մեծագործություններ չկան: Իսկ պոստմոդեռնիստություններին բնորոշ են գրական և դիզայնական պատկերների ներառումը միստիցիզմի տարրերը, ակնարկի և այլաբանության տեխնիկան, ինչը դժվարացնում է դրանց ուսումնասիրությունը: Հնացած մտքերի սահմաններից դուրս գալու հնարավորությունը նրանք տեսնում են լեզվի հատկացությունների «ապամոնտաժման» մեջ: Նրանք կարծում են, որ պոստմոդեռնիստական աշխարհագրագիտությունը հնարավոր չէ արտահայտել ավանդադաս փիլիսոփայական կատեգորիաների միջոցով: Բանի որ պոստմոդեռնիստական փիլիսոփայությունը տարաբանությա պատկերացումների խիստ անկայուն և զուգահեռ ամբողջություն է, ինչը պայմանավորված է այդ ուղղության ներկայացուցիչների հասարակական քաղաքական, ազգային և կրոնական պատկերացումներով, ուստի այն հաճախ անհասկանալի շփոթեցնող է թվում անգամ գիտականներին: Օրինակ ամերիկացի պոստմոդեռնիստ Ռ.Ռ. Դորտի խոստովանում է, որ իրեն հաճախ շփոթեցնում են Ժ.Դեռիդայի մտքերը. «Ամենաշփոթեցնող Ժ.Դեռիդայի աշխատություններում նրա կողմից բառակազմերի, կատակների, ստուգաբանությունների գործածությունն է, տեղեկագրական և հնչյունական հնարքները»¹:

Ուստի փիլիսոփայության գիտություններից պոստմոդեռնիզմի աշխատություններին անդրադարձել է Ի.Պ. Իլյինը, ով կարողացել է նրանքին որսալ և հաղորդել մի շարք պոստմոդեռնիստական հասկացությունների, այլաբանությունների իմաստը, բացահայտել պոստմոդեռնիստական գիտակցության հիմնական գծերն ու միտումները, իրականացնել պոստմոդեռնիստական պատկերացումների տիպականացումը: Նա խորացել է պոստմոդեռնիստական գրականության արվեստի և փիլիսոփայության վերլուծության մեջ:

Ըստ Իլյինի, պոստմոդեռնիստական դիրքորոշումը դնելի հարաբերաբաշխության առաջավոր պայմանավորված է եղել Վ.Հայցենբերգի և Կ.Գյոդելի հայտնագործությունները «Հայցենբերգը հայտնագործեց այսպես կոչված «անորոշությունների առնչությունները», որ արտահայտում է բնականային մեխանիկայում միկրոօբյեկտների իմպուլսի և կոորդինատի միջև եղած յուրահատուկ կապը, որը պայմանավորված է նրանց մասնիկա-ալիքային բնությամբ: Գյոդելը ցույց տվեց բոլոր տրամաբանական համակարգերի անլիարժեքությունը: Այդ երկու հայտնագործությունները հիմնավորվեցին բանականության կողմից բացարձակ ճշմարտության հասնելու հավանականությունների անկարողությունը, ինչը նրանց եզրակացություններն ամփոփում է պոստմոդեռնիստական դիրքորոշմանը»²:

¹ Rorty R. Philosophy as a kind of writing: As essay on Derrida// New lit, history Charlotteswite, 1978, Vol.10 №1, p. 146-148.

² Ильин И.П., Постмодернизм, Словарь терминов, М., 2001, с. 349.

Մի շարք հետազոտողների կարծիքով պատմողների ձևավորման վրա էական ազդեցություն են թողել ներքոր և չորրորդ գլխատվան հեղափոխությունների հիմքում ընկած հասկացված իրադարձությունները:

- ֆինանսավարձման և բաժանատային տնտեսությունների առաջացումը,
- քանակական առաջացումը,
- բաժանատային քիմիայի առաջացումը,
- ստացված առարկաների տիպերի հայեցակարգը,
- գիտության համակարգչայնացումը,
- ստորաբաժանների համալիրների բարդացումը,
- միջոցի ստացված առարկաների տնտեսությունների արժեքը,
- ստացված առարկաների ցածրագույնների մշակումը:

Պատմադնեիզմի հատուկ նշանները նկարագրել են արվեստի և գրականության մի շարք ունեւորներ (60-ական թվականներին ԱՄՆ-ում ծավալված գրականագիտական շարժումների ընթացքում), ովքեր նկատում էին ավանգարդային գրականության անստեղծելի վիճակը։ Պատմաեական չէ, որ «պատմադնեիզմ» եզրույթը սկզբում հենց նրանցով կատարվող փոփոխությունները նշելու համար։ Առաջիններից մեկը այն գործում էլ լրացանք գրաքննադատու Ֆ. ղե Օնիսը՝ իր «Իսպանական և լատինականներիկայն արեզիայի մշտնոգիւծ» աշխատության մեջ 1934 թվականին»։ Դա հիմք է տալիս ննջադրելու, որ պատմադնեիզմի՝ որպես մշակութային նոր հարացույցի ձևավորումը սկսվել է արվեստագիտության և արվեստագիտության ոլորտում, իսկ հետո տարածվել տնտեսական, քաղաքական, տեխնոլոգիական, աստվածաբանական և այլ ոլորտներ։ Հենվելով արևմտյան քաղաքացիականների և արվեստագիտականների մեծամասնության կարծիքների վրա, Ի.Ի.Սիկեր Պատմադնեիզմը պատմադնեիզմին անցումը համարում է 20-րդ դարի 50-ական թվականները։

Ըստ պատմադոկումենթիկի հասկողմած հետևողող գերմանացի մշակութաբան Վ.Վելչի, Լուստալոմենիցիդը փիլիսոփայական հասկացալթան կարգավիճակ է ստացել 20-րդ դարի 80-ական թվականներին, ի յնորիկ Յ.Ֆ. Լիստարի աշխատալթանների, հատկապես 1979 թ. լույս տեսած «Դոստալոմենի վիճակը» աշխատալթան:³

Նախնական խորհուրդի ամենագլխավոր որակը «փակաբանություն» է, որն էլ հանդիսանում պլուրալիզմի դիքորոշման համար:

Արքայն Արևմտաօրի հողերը կանքի յորաշահատուկ ներույթ, պոստմոդերնիզմը ամսատարբեր մեկնաբանություններ է ստացել տարբեր մտածողների կողմից: Կարելի է ժամանակացնել մոտեցման նրանք հիմնական տարբերակներ:

Առաջին անգամ հայտնվել էր հայտնաբերված հիմնականում քաղաքացիական զինվորական ուղղությամբ, դեպքում արտաքին հարաբերություններում չի դիտարկում որպես յուրահատուկ լուրջությամբ ուղղությամբ, այլ համարվում էր ընդամենը մոդերնի դարաշրջանի մշակույթի համար ընդամենը սկզբունքների իրականացում, «մոդերնի նախագիծ» ավարտ:

Հետ նրկորդը մտնեցման, ընդունվում է, որ պոստմոդերնիզմի հայեցակարգը յուրահատուկ է նաև դիցորդոչումները բավական մագոցիկ են և բխում են ժամանակակից դարաշրջանի փոփոխություններից: Սակայն պոստմոդերնիզմի գաղափարները վտանգավոր և կործանարար են համարվում հասարակության համար:

Երրորդ մտանցումն ընդունում է այստեմոդենի գրական նշանակությունը:

Պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի դոցենտ, պատմական գիտությունների թեկնածու
Գևորգյան Հայկազուհի

Հասցե: Երևան, Կոմիտասի պող. 79
Փոստ: 00100

Հեռ. 8-10-66-11-11
Հեռ. 8-10-66-11-12

Էլ. փոստ: h.yegor@yerevan.am

Դոկտորանտուրայի կոորդինատորներ:
Զատիկյան Արմեն, ԲՈՒԱՀ Իրավագիտության ֆակուլտետի դոցենտ, պատմական գիտությունների թեկնածու
Լևոնյան Լուսինե, ԲՈՒԱՀ Իրավագիտության ֆակուլտետի դոցենտ, պատմական գիտությունների թեկնածու

Ընդունվելու է նաև Երևանի պետական համալսարանի Իրավագիտության ֆակուլտետի մագիստրոսական ու բակալավրիատական կուրսերը:

Ծանոթացե՛ք հավելյալ տեղեկությունների համար Երևանի պետական համալսարանի կայքէջին՝ www.yerevan.am

Հստկան կարգապահական «Ծաղրունակ»-ում է մշակույթի նախկին ուղղության գաղափարներ, իսկ ժամանակակից հասարակության համարժեքները ներկայումս չեն գտնվում։⁴ Սույն ոգով նախերմասը բացարձակապես չէր համարում «պոստմոդեռնիզմ» եզրույթնով նշվող նոր դարաշրջանի գաղափարները։ Հստկան կարգապահական «Ծաղրունակ»-ում է մշակույթի նախկին ուղղության գաղափարներ, իսկ ժամանակակից հասարակության համարժեքները ներկայումս չեն գտնվում։

Силичов Д.А., Постмодернизм: Экономика, политика, культура, М., 1998, с. 9.

Уткин И. П., Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм, М., 1996, с. 203-204

Валли В., Постмодерн. Генеалогия и значение одного спорного понятия, М., 1991, с. 110.

Карасев Л. В., Сегодня и завтра // Вопросы философии, М., 1993, №3, с. 15.

Хайдеггер Ю., Модерн – незавершенный проект // Вопросы философии, М., 1992, №4, с. 51.

Մեր կարծիքով, ճիշտ դիրքորոշում ունեն այն վերլուծաբաններն, ովքեր ընդհանուր առմամբ հիմնականում ուղղության յուրահատկությունը և փորձում են նրա գաղափարներն ադապտացնել իմաստավորել:

Ակնհայտ է, որ պոստմոդեռնիզմը հանդես է գալիս որպես գերզգացման նոր ուղի անհրաժեշտության գիտակցում, քանի որ հին ուղին հնարավորություն չի տալիս դուրս գալ խորը ճգնաժամի վիճակից: Պոստմոդեռնիզմում նկատելի է 20-րդ դարի ամենաանախնայական գրականության և արվեստի ավանգարդային ուղղությունների ընտանացումը ավանդույթների ուժեղացում, որոնք հանդիսանում են արևմտյան քաղաքակրթության նրա հոգևոր մշակույթի ճգնաժամային վիճակի յուրահատուկ արտացոլում:

Պոստմոդեռնիզմն ուղղված է նախ և առաջ բանականության և տեխնիկական վերափոխումների մշակույթի դեմ, մարդկության ինքնակատարելագործման և հասարակության վերելքի անվերջ զարգացման փառահույզային դիրքորոշման դեմ: Զինադատելով եկեղեցու դասական փիլիսոփայության տրամաբանական տրոհումները (լոգոցենտրիզմ), որը կենտրոնացված է որպես միասնական, կարգավորված, իմաստավորված և անփոփոխ պոստմոդեռնիստները ընդգծում են կեցության բազմազանության, անկայունության, իրացիոնալության գաղափարը: Համեմատելով պոստմոդեռնիզմին բնորոշ անկայունության անորոշության գաղափարները մոդեռնիզմի կարգավորվածության դիրքորոշման հետ, դրանք ասում են. «Եթե մոդեռնիստները վարձում էին պաշտպանվել կանխազգալով համընդհանուր զարգացումը, ապա պոստմոդեռնիստները ընդունում են այն որպես փաստ և նույնիսկ «մասնագիտություն» են լցվում քաոսի նկատմամբ»¹:

Պոստմոդեռնիզմը արդեն դարձել է անորոշության և արմատական պլուրալիզմի դիրքորոշում ինչը մի շարք մտածողներ խիստ վտանգավոր են համարում: Հատկապես ընդգծվում է այն մտքը, որ պոստմոդեռնիզմը, ժխտելով կայունության և կարգավորվածության գաղափարները, խանգարում է մարդկության միավորմանը և որպես մեկ ամբողջ և նրա գոյապահպանման իրականացմանը:

Ընդունված է պոստմոդեռնիզմի գլխավոր ներկայացուցիչներին բաժանել երկու հիմնական խմբերի: Երբեմն որպես բաժանման հիմք է ընդունվում նրանց ունեցած վերաբերմունքը նկատմամբ, սակայն ավելի ճիշտ է ամրելիքի փիլիսոփա և աստվածաբան Դ. Ռ. Գրիֆինի մոտեցումը, ըստ որի պոստմոդեռնիստները տարբերվում են Նոր Ժամանակի թեոլոգիկական փիլիսոփայության նկատմամբ ունեցած իրենց վերաբերմունքով: Ըստ դրա, Գրիֆինը առանձնացնում է մոդեռնի արմատական քննադատներին (դեկոնստրուկտիվիստները)՝ չափավորներին (սեկիդոնիստները):²

Թե դեկոնստրուկտիվիստների և թե՛ չափավորների համար ընդունելի են Ժ. Լիտտերի ասելակարգի հիմնական սկզբունքները, որոնք շարադրված են «Պոստմոդեռնի փոփոխ աշխատության մեջ: Ընդհանրապես այդ աշխատությունը համարվում է պոստմոդեռնիստական փիլիսոփայության ծրագրային ստեղծագործությունը: Գերմանացի փիլիսոփա Պ. Մյուլլերը Լիտտերի տեսակետը համարում է այն «միջուկը, որի վրա պահվում է ժամանակակից պոստմոդեռնիզմը»³: Այդ աշխատությունում Լիտտերը վերլուծում է գիտելիքի կարգավորվածությունը և հիմնականում փոփոխում է ժամանակակից համակարգային ինֆորմացիոն համակարգի իշխանության տարածմանը: Նա առաջ է քաշում ժամանակակից հասարակական-մշակութային իրավիճակում մարդու և նրա գրաված տեղի և պատկերացումների վերանայման անհրաժեշտության պահանջը: Ժամանակակից անորոշության վերաբերմունքը և «լեզվական խաղերը» օրենքներով կատարվող ինֆորմացիոն փոխանակության բացահայտումը և ընդամենը: Մարդն այլևս չի կարող դիտվել որպես ինքնուրույն գիտակցությամբ և կարող օժտված սուբյեկտ: Համաչափության մեջ իշխում է էկվիվոկանքը, ինչը նպաստում են մասսայական հաղորդակցության միջոցները:

Ելնելով Լիտտերի այս հիմնական գաղափարներից, մոդեռնի արմատական քննադատները բացառված են մեկնաբանման ազատությունից, ներգրավվելով այսպես կոչված «տեխնիկական խաղի մեջ», ինչը հանգեցնում է իմացաբանական նիհիլիզմի: Նրանք հրաժարվում են իմացության արտափայտելու փորձերից, մերժելով միասնությունը՝ որպես իրականացվող սուբստանցիոնալ հատկություն: Նրանք չեն ընդունում օբյեկտիվ իրականության թափանցիկ ճանաչողական հնարավորությունը, մերժում են նախասկզբնական իմաստի և օբյեկտի ճշմարտության գոյությունը, քննադատում են թագիոնալիստական փիլիսոփայության կողմից հաստատված արժեքները: Նրանք փորձում են կտրուկ տարաբաժանվել արևմտաեվրոպական

1. Ильин И.П., Постмодернизм, Словарь терминов, М., 2001, с. 349.

2. Griffin D.R., Litroduction: Varieties of Post modern theology, London, 1998, p. 39.

3. Мюль П., Что же все-таки постмодернизм / Сборник обзоров и рефератов, М., 1995, с. 112.

առաջադրյալն մեզ կայացած ավանդույթներից, ցույց են տալիս փիլիսոփայական
առաջադրյալներին վրա հենված, փիլիսոփայելու ավանդական միջոցների
առաջադրյալները: Մտքերը չվերադառնալով, դրանք ձևավորվում են փիլիսոփայելու
առաջադրյալ: Ինչպես նշում է Է. իսկը նրանք շոշափում են իրենց մասշտաբներով գլոբալ ոլորտ,
այն առաջին պլան է մղվում ոչ թե ջազիտնալ, տրամաբանորեն ձևակերպված
փիլիսոփայական ռեֆլեկսիան, այլ ժամանակակից մարդու խիստ էմոցիոնալ, ներքնապես
առած ռեֆլեկսիան դեպի իրեն շրջապատող աշխարհը»¹:

Ինչ է նշել, որ պոստմոդեռնիզմի վրա մեծ ազդեցություն է թողել ստրուկտուրալիզմը
և առաջադրյալները: Վերջինիս ազդեցությամբ է իր գործունեությունը սկսել, օրինակ Մ.
Բյուրեն: «Ներկվելով կառուցվածքաբանական մեթոդի վրա նա փորձում է բացահայտել
առաջադրյալն անգիտակցական մեխանիզմները: Ըստ կառուցվածքաբանական մեթոդի
գործողության գործողը պայմանավորված է անգիտակցականով, ուստի գիտակցությունը
առաջադրյալն համար անհրաժեշտ է ուսումնասիրել անգիտակցականի մեջ առկա
առաջադրյալները: Փաստորեն ստրուկտուրալիստները անգամ անգիտակցականի մեջ փնտրում
են առաջին կառուցվածքները: Նրանց կարծիքով անգիտակցականի մեջ գոյություն ունեցող
առաջադրյալները բնական և սոցիալական կառուցվածքների արտացոլումներն են: Ըստ Մ.
Բյուրենի մարդու ճանաչողական գործունեության հիմքում ընկած են երեք անգիտակցական
առաջադրյալներ՝ այսպես կոչված «էպիստեմոններ»։ Վերածննդի, դասական ժառանգության,
և առաջադրյալ: Դրանք իրարից տարբերվում են «իրերի» և «բաների» իմաստաբանական
առաջադրյալներով, կամ այդ հարաբերություններում լեզվի խտրացած դերով:

Վերածննդի դարաշրջանում լեզուն ըմբռնվում է որպես իր, մյուս իրերի շարքում, դասական
առաջադրյալի շրջանում լեզուն հանդես է գալիս որպես մտքի արտահայտության միջոց,
առաջադրյալն մեջ լեզուն վերածվում է ինքնուրույն ուժի, նույնաժամանակ է կյանքի հետ:
Առաջադրյալն այդ կառուցվածքները սերնդե սերունդ փոխանցվելով պահպանվում են, իսկ
առաջադրյալն մեծանում է:

Յուր 9-ի 70-80-ական թթ. ստրուկտուրալիզմի գաղափարները ենթարկվում են
մեծապես և ծագում է պոստստրուկտուրալիզմը, որի դիրքորոշումները ընդունում են
գաղափարախոսության մեծ մասը:

Փորձենք առանձնացնել ստրուկտուրալիստական հետազոտությունների այն հիմնական
կետերները, որոնք իրենց շարունակությունը գտան պոստմոդեռնիստական հայեցակարգերում,
հետևյալ ժամանակ բացահայտել դրանց միջև եղած տարբերությունները:

Վերադառնալով, որ ստրուկտուրալիստները ընդունում են երևույթների ուսումնասիրության
համակարգի դիստոնիայի (ուսումնասիրականի) նկատմամբ սինխրոնիայի
առաջադրյալն (սինխրոնիայի) մեթոդաբանական նշանակության առաջնությունը:
Նրանք մոդեռնիստները այս հարցում հետևում են նրանց և չեն ընդունում երևույթների դիստրիբյուցիոն
բաշխման սկզբունքը, առավելությունը տալով մշակութային և սոցիալական «հիմքի» սինխրոն
առաջադրյալն: Ստրուկտուրալիստական հայեցակարգերը մշակույթը բաժանում են մասերի,
ունեցիկ յուրաքանչյուրը որոշակի արժեքային հարաբերությունների կողմ է (ինչպես օրինակ
Ֆելդի մոդել): Բացահայտելով զգայաբար ընկալվող երևույթների գաղտնի կառուցվածքները,
ստրուկտուրալիստները մի կողմից ընդունում են դրանց ամբողջականությունը, իսկ մյուս կողմից
ի կորելացիոն են ամբողջի տարրերը կազմող մասերի անկախությունը: Այսինքն
ստրուկտուրալիստների համար անգիտակցականը ունի որոշակի կառուցվածք:

Ի տարբերություն ստրուկտուրալիստների պոստմոդեռնիստները հանգում են այն
հայեցակցության, որ հասարակության և մշակույթի գոյության հիմքում ընկած գաղտնի
կառուցվածքները մեխանիզմները չեն տեղավորվում կառուցվածքային կարգավորվածության
առաջադրյալների մեջ, այսինքն անգիտակցականը չի կարող կառուցվածք ունենալ: Այստեղից էլ
հիմք է ստրուկտուրալիստներին բնորոշ ազդեցողականությունը: Ժ. Դերբիդան նշում է, որ
ազդեցողականությունը անգիտակցականը դիտում էր որպես համակարգ, ենթադրելով
առաջադրյալն տեղայնացման (լոկալիզացիա) հնարավորությունը: Մինչդեռ
առաջադրյալների մեջ փնտրել մի կենտրոն, որը կոչվում է ազդեցողական կառուցվածքի
դիստրիբյուցիոն և կարգավորվածությունը, բնորոշ է ժազիոնալ մոտադրությանը: Դերբիդան
առաջադրյալն առաջին բնորոշ չի համարում համակարգային հատկությունները: Կառուցվածքը
առաջադրյալն համար, ըստ Դերբիդանի ոչ թե պետք է գտնել կառուցվածքի ղեկավարման
կետերը (ինչպես փորձում են ժազիոնալիստները), այլ պետք է քանդել կառուցվածքը
ստրուկտուրալիզմի: Այսպիսով՝ պոստմոդեռնիզմը պոստստրուկտուրալիզմի և
վերադառնալով փիլիզմի յուրահատուկ սինթեզ է: Այն հանդես է գալիս նաև որպես տեքստների

¹ Իլյին Ի.Ի., Постмодернизм, Словарь терминов, М., 2001, с. 210.

